

րատ — Ռաիայէլեան Վարժարանի պար-
ծանքներէն մին — և վաւերացնել տուաւ
Եզրիպտ. կառավարութեան կողմէն:

Աւելի մեծ եղաւ իր դերը Հայ Բարե-
գործական Ընդհանուր Միութեան հեմար-
կութեան մէջ՝ Նուպար Փաշայի կողքին:

« Վսեմ. Եագուպ Արթին Փաշան ոչ
« նուազ հեղինակաւոր ու բարձր անձնա-
« ւորութիւն մը, կ'ըսէ Ս. Պարթեւեան,
« աշխատութեան իր կարեւոր բաժինը
« ունեցաւ Բարեգործականի հիմնարկէքին,
« իսկ իբրեւ Փոխ — Ատենապետ Կեդր.
« վարչ. ժողովին՝ տարիներէ ի վեր ոչ
« մէկ ջանք կը խնայէ օր ըստ օրէ ըն-
« դարձակելու համար անոր սահմանները:
« Նորին Վսեմութիւնը միացումի առաջին
« կապն ու օրինակը եղաւ իր զաւանակից
« մեր եղբայրներուն և միութեան միջեւ,
« հրաւիրելով զանոնք զալ բոլորով ա-
« նոր գերազանցապէս մարդասիրական ու
« համազգային իտէալին շուրջ» (Եզրիպտ.
Տարեցոյց. Ա. տ. 1914, Գահիրէ),

Հայ Փաշայի ներքին կեանքն ու բա-
րոյական նկարագիրը պարզապէս օրինա-
կելի էր:

Եթէ իր հոգեկան բարձր ձիրքերուն և
յարատեւ աշխատութեան շնորհիւ հասաւ
այնքան բարձրութեան, սակայն ան մնաց
պարզ ու ընտանի ամենուն հետ, որոնք
կարծես չէին կրնար հաւատալ թէ ինքն
ըլլայ Եզրիպտոսի Վարիչը:

Վեհութեան ու ծանրութեան հետ ճկուն
էր և զիջող: Զգուող շողորթութենէ,
եղաւ միշտ ճշմարտախօս, ուղղամիտ, ա-
նաչառ և անկեղծ, այդպէս իրեն յան-
կուցանելով իր բարեկամներն ու թշնա-
միները միանգամայն:

Ինք ընտանեկան կեանքի անթերի տի-
պար՝ բախտն ունեցաւ ամուսնանալու իր
սրտին և հոգւոյն վսեմ յատկութիւննե-
րուն զուգակից Օր. Իրամ Ալլահվերտի
հետ՝ շառաւիղ Հայ — Կաթողիկէ բարեօրոհմ
և մեծատուն ընտանիքի մը: Այս երջա-

նիկ միութենէն ծնան մէկմէկէ բարենշան
զաւակներ, Օր. Կատարինէ Աննա և Ար-
թին Արրահամ պէյ՝ որ, աւաղ, ծաղկա-
տի կտրուեցաւ մահուան գերանդիէն,
1897ին, խոր սուգի մատնելով իր հայրը՝
որ այլեւս անժառանգ կը մնար:

Այդ խոր վէրքին վրայ կ'աւելնային
յետոյ Կիլիկիոյ ջարդերը, որոնց ատեն իր
հայրենասէր սրտով՝ իբրեւ նոր Յովսէփ
Գեղեցիկ մը՝ բացաւ նա Եզրիպտոսի շտե-
մարանները, հոն ապաստան և հաց տուաւ
իր եղբարախոտ ազգակիցներուն, հոն սըր-
բեց արցունքը հարիւրաւոր հայերու, ինչ-
պէս աննախանձ ու մարդասէր կերպով
ըրած էր յետին Ֆէլլահին և այնպէս սիր-
ուած և պաշտուած Եզրիպտացոյց սրտին մէջ:

Վսեմ. Եագուպ Արթին Փաշա, իր հի-
ւանդութեանց, իր առաքինագարդ կողակ-
ցին անդարմանելի կորուստին մէջ անգամ
չկորսնցուց իր հոգեկան հաւասարակշռու-
թիւնը. այն վերջին ճգնաժամին կազդուր-
ուած Ս. Խորհուրդներով Եկեղեցւոյ՝ որու
հաւատարիմ զաւակը մնաց միշտ իր բո-
վանդակ կեանքին մէջ, տեսաւ պայծառ
հոգեւորութեամբ արեան քառսէն դուրս
ելլող ազատագրուած Հայաստանը: Ինչ-
պէս ուժգին տրոփեց իր սիրտը, որպիսի՝
հրճուանքով խայտաց իր հոգին դարերով
երազուած գաղափարին իրականացման
առջեւ: Եթէ բաժանումի դառն հարկը զլա-
ցաւ իրեն կենդանի Հայերուն հետ վայե-
լելու նորածագ արեգական մը ճառագայթ-
ները, գէթ միտքարուած կը փակէր իր
աչքերը, բանալու համար զանոնք մեռե-
լոց աշխարհին մէջ, իր արժանաւոր նուի-
րակ մը աւետելու մարտիրոս Հայերուն՝ թէ
կանգնուած է ընդ միշտ ազատ Հայաս-
տանը:

Եւ այսպէս կեանքը կնքեց փառքով,
իրեն հետ տանելով բովանդակ հայութեան
սուգը, պաշտօնական Եզրիպտոսի յարգան-
քը և իր ձեռքին տակ երջանկացած մին-
չեւ յետին Ֆէլլահին սէրը:

(Բզմվպ. 1919, փետ.)

Հ. Ս. Տ-Մ.

ԾԵՐԱԿՈՒՏԱԿԱՆ ԱՐԱՄ ԵՐԱՄ

Իր ազգը խորապէս սիրող և անոր ամէնէն
անձնուէր և հաւատարիմ այս զաւակը ծնած
է Տրապիզոն 1851ին, որդի Յովհաննէս աղա
Երամեանի, որ Կիլիկիոյ ընտանեաց նաւե-
լուն հմուտ նաւապետն էր, և ատոր համար
իսկ Գափտան կոչուած:

Յովակիմ կամ Արամ, սրամիտ, ջանասէր
և իր զասընկերներուն մէջ ցայտուն իր բա-
րի վարքով, դեռ չաւարտած իսկ տեղւոյն
հայ կաթողիկէ հասարակութեան ծխական
վարժարանը 1866ին անցաւ Մուրատեան Վար-
ժարան բարձրագոյն կրթութիւն և ուսում
առնելու Մխիթարեան Հայրերուն քով՝ ու-
րոնք էին Հ. Հմայեակ Պապիկեան, Հ. Գ.
Զարեհանալեան, Հ. Գր. Մէրճանճեան և ու-
րիշներ: Արամ եթէ բախտաւոր եղաւ նման
ազնիւ հոգիներու խնամքն ու սէրը վայելե-
լու, նոյնքան ալ ինք եղաւ ազնիւ, բարի,
յառաջադէմ և ամենուն սիրելի:

Փրանկ — բրուսական պատերազմին հետե-
ւանքով 1870ին իր ընկերներուն հետ կը փո-
խադրուի Վենետիկ, ուր բախտը կ'ունենայ
վայելելու հայրական խնամքները Հ. Ի. Կիլի-
զեանի (յետոյ ընդհ. Աբեհայր և Արքեպս.):

Արամ 1872ին աւարտեց իր ընթացքը, և տես-
չութիւնը նկատելով անոր մտաւոր ու հոգեկան
բարձր կարողութիւնները, բացառիկ շնորհքով
մը՝ ի վարձ իր ազնիւ և բարի վարքին, զինք
ըրկեց Բատուայի համալսարանը Երկրագործու-
թեան ուսման՝ որուն սիրահար էր:

Ապա անցաւ Գաղղիա՝ Կրիսեօնի երկրագոր-
ծական վարժարանը և ստացաւ ճարտարագէտ-
հաշուագէտի վկայականը:

Կ. Պոլիս վերադարձին՝ նա վարեց պետական
պաշտօններ մէկմէկէ աւելի փայլուն յաջողու-
թիւններով: Նախ՝ իբր մասնագէտ հաշուագի-
տութեան՝ երկրագործական ֆինիչ Անատոլի և
Բուսթիլի կողմերը, այնպիսի անձնուէր, խղճա-
միտ և հաւատարիմ գործունէութեամբ որ իր
վրայ դարձուց Պետութեան բարձրաստիճան ան-
ձերուն ուղադրութիւնը, և ասոնց յանձնարա-
րութեամբ Սուլթանը Արամ էֆ.ին կարգեց Նա-
խագահ Երկրագործութեան մասնագիտական
խորհուրդին, պաշտօն մը՝ որուն մէջ Արամ եւ

րեան բերաւ իր սրամիտ ու հնարագէտ հան-
ճարը և Օսմ. կայսրութեան երկիրները մեծապէս
բարւոքեցան:

Արամ Երամի յանձնարարութեամբ և ծրա-
գրով էր որ Սուլթանն հաստատեց Հալլաքի
Երկրագործական մեծ վարժարանը, որ եղաւ
պանծալի գործ մը իր անուան և իսկական փառք
մը բովանդակ կայսրութեան: Երբ 1908ին հըռ-
չակուեցաւ Օսմ. Սահմանադրութիւնը, Երամ Պէյ
նոր խորհրդարանին մէջ Երեւակուտական ըն-
տրուեցաւ, դառնալով Նախարարութեանց շունչն
ու հոգին և ժողովրդեան բարօրութեան հոգա-
ծուն: Իր վայելած բարձր համբաւին համար էր
որ ընտրուեցաւ մին այն երեքներէն՝ որոնք
Եւրոպի բռնաւորին հաղորդեցին զահընկէցու-
թեան վճիռը:

Մեծ պատերազմէն յետոյ, Վսեմ. Ա. Երամ
պէյի առաջարկուեցան զանազան Նախարարու-
թիւններ Թէվֆիկ Հազգը և Հիւսէյն Հիւմի փա-
շաներու զահճին մէջ, սակայն ինք հեռատես
ու խոհեմ՝ մերժեց անոնց ստանձնումը:

Թէեւ ծանրաբեռնուած պետական հոգերով,

ան ժամանակ գտաւ թանկագին ծառայութիւն մատուցանելու նաեւ Հայ Կաթ. Հասարակութեան: Լիաքուէ ընտրուեցաւ Երեսփոխան Ատա- նայի Կաթողիկէ Հայոց և միանգամայն Ատե- նապետ Կ. Հայոց Ազգ. Երեսփոխանական ժո- ղովի և Անդամ Ազգ. Վարչական ժողովի:

Իր անստգիւտ և անձնուէր ազգային գործու- նէութիւնը միշտ զինքը սիրելի ըրին. իր բարձր արժանիքներուն համար նա արժանացաւ Սուլ- թանին կողմէն Օսմանիէ Բ. և Մէճիտիէ Ա. չքա- նշաններուն:

Ազգըզներու և Փորթուզալներու նման ազնիւ ու ազգանուէր՝ Թողուց աշխարհիս վրայ քրիս- տոնէի, շերմ ազգասէրի աննենգ ու անբասիր անձի համբաւը: «Միջազգային յարգանքի սրբ, տաքոշխ արտայայտութիւնն Վ' Եղաւ Կ'րսէ, Կ'ԵՍԱԿ, Երեկի յոշարկաշորութիւնը» և Stamboul թերթը (20 Նոյ. 1926) մեծ դրուատականին մէջ ըսած է. «Արաւ Երաւ Էֆէնտիի ակննշու- րութիւնը, զոր վաղը պիտի առաջնորդէ իր յետին բնակարանը, այն դէպքերէն չէ, որուն մեկնումը կարելի ըլլայ հռչակել երբաւ բարո- վի հակիրճ խօսքով մը: Հարկ է յիշել այն կարեւոր դերը, զոր, գրեթէ կես դարու մը միջոցին, ան խաղաց քաղաքական ասպարէ- գին և իր հասարակութեան հանրային գոր- ժեքուն մէջ: Երե հարկ ըլլար մեկ խօսքով վեր ցատքեցնել զայն, մեկը պիտի գոչըցի՝ թէ անկիւս գերագանց աշխատէր Վ' Եղաւ», և այլն:

Հրապարակական կեանքէն ոչ նուազ փայլուն եղաւ Երաւ Էֆէնտիի ներքին կեանքը: Հակա- ոակ եւրոպական միջավայրի մէջ ապրած ըլլա- լուն, ան պարզ ու շերմեանող հաւատացեալ մ'էր, սկսեալ մանկութենէ մինչեւ իր յետին շունչը, բնաւ չհեղելով իր տոհմին կրօնասէր աւանդու- թենէն և Մուրատ-Ռափ. Վարժարաններու մէջ ստացած դաստիարակութենէն: Այդ տեսակէտով ան խօսուն օրինակ մ'է բոլոր այն եւրոպացեալ անուանուած հայ երիտասարդներուն, որոնք ի- մաստակութեան շրջանակին մէջ սեղմուած, ար- համարհող աչքով կը նայէին իրենց պապենա- կան աւանդութեանց վրայ:

Իր սիրած վայրը տունն էր և գրադարանը. և մեծագոյն հաճոյքը՝ ապրիլ ընտանեաց մէջ և ինքնին ըլլալ իր գաւազներուն ճարտար դաս- տիարակը:

Հաստատակամութեան հետ այնքան հեզահամ- բոյր էր և բարեգործ, որ ոչ ոք ձեռնունայն կը դառնար իրմէ: Մենք այսօր ստոյգ աղբիւրներէ

կը տեղեկանանք, որ շատերը անոր կը պարտին դիրք մը, պաշտօն մը, գործ մը:

Փոքր մարմնոյն մէջ վեհ հոգի մը ունէր՝ որ սէր ու պատկառանք կ'ազդէր: Դեռ թարմ է յիշողութեանս մէջ իր անոյշ դէմքը և բարու- թեամբ լի աչքերը, որոնք երբեք չամպոտեցան իր խոհուն և բազմազգաղ կեանքէն:

Այդ նկարագիրն էր որ այնպիսի խորին յար- գանք կ'ազդէր Կ. Հայոց Երեսփոխանական ժո- ղովին մէջ՝ որ ամենէն բուռն կրքերն իսկ կը խաղաղէին:...

Երբ 1908 Սեպտ. 24, Կ. Պոլսոյ մէջ կազ- մուեցաւ «Մուրատ-Ռափայէի հիմնադրութիւնը» և շակերտաց Միտրիսէնը, Երաւ Էֆ. անոր Ատե- նապետ ընտրուեցաւ, ուր իբր բարի հայր մ'էր, և այնպիսի հմայք մը տուաւ՝ որ օտարներն անգամ կը վկայէին թէ Եւրոպայի մէջ իսկ հա- զիւ կը գտնուին այդպիսի լուրջ և ազգօգուտ միութիւններ:

Ինչ որ զինքն իսկապէս տիպար մը կ'ընէ իր «այլասիրութիւնն» է, ինչպէս լաւ կը գրէր «Ստամպուլ» թղթակիցը:

Եւ յիրաւի մեր ցեղին դէմ լարուած եղեռնի ահաւոր օրերուն, երբ ամէն հայ մահուան արհա- լիքով կը դողար, Երաւ Էֆ. իր կեանքն ու դիր- քը վտանգի մէջ դնելով, իր աղաչախառն միջամը- տութեամբ քանի՜ քանի հայերու կեանքը փրկեց, որոնց մէջ նաեւ Միսիրեան Միաբանութեանս ոչ սակաւ անդամներ: Եւ հարկ է ըսել՝ թէ նա ամբողջովին հատոյց երախտագիտութեան պարտ- քը հանդէպ Միսիրեան Միաբանութեան, ո- լուն հետ կապուած էր պէշիքթաշլեանական պաշ- տամունքով մը:

Այդ փոթորկալից օրերուն էր որ ջնջել տուաւ Թուրքիոյ դիկտատորին կորստաբեր վճիռը Ամեն. Թերզեան Կաթ. Պատրիարքի դէմ, փրկելով զանիկա ստոյգ մահէ և մեծագոյն անարգանքէ:

Զինադադարէն յետոյ, քաշուած քաղաքական ասպարէզէն, նուիրուեցաւ զուտ բարեգործական հաստատութեանց, որոնց մէջ իր սրտին այնքան մօտիկ էր Ս. Յակոբի Հիւանդանոցը, ուր այն- քան թանկագին ծառայութիւններ մատոյց և այնքան արցունք սրբեց ինք և իր բարեսիրտ տիկինն ու բարեկիրթ աղջիկը:

Եւ հոն թշուառներուն քով էր որ Թողուց իր բարերար ժպիտը և այնպէս կնքեց իր մահա- նացուն:

Հ. ՍԱՀԱԿ ՏԵՐ-ՄՈՎՍԵՅԱՆ

(Բզմվ. 1927, Փետր.)

ՅՈՎՍԷՓ ՄԵԼԳՈՒՄԵՆՑ

Ծնած է Նոր-Ջուղա 1831-ին, և իր հօրմէն՝ Յակոբ Խանէն ժառանգած է խանութեան տիտղոսը:

Մելգոն Խան յետ իր նախնական կրթութիւնն ստանալու Թէհրանի մէջ, 1846 Մայիս 30-ին մտաւ Փարիզ Մու- րատեան վարժարանը, ուրկէ շրջանա- ւարտ 1851-ին, վերադարձաւ Թէհրան, և պարսկական հպատակութիւն ընդու- նեցաւ, և արտաքին գործոց նախարա- րութեան մէջ պաշտօնի կոչուեցաւ:

Պետական ծառայութիւնը Մելգոն Խանի համար երկրորդական զբաղում եղաւ. ան իր բոլոր ճիգը թափեց Պարս- կաստանի մտաւոր լուսաւորութեան համար: Պարսիկները ասիական յե- տամնաց ժողովուրդ մը, մեծապէս ազ- դուեցան Մելգոն Խանի թելադրիչ գա- ղափարներէն: Պարսկաստանի դաս- տիարակը ճշմարտապէս ազատամիտ, քաղաքակրթութեան բարիքներուն համոզուած, խանդավառ հաւատքով մը կապուած իր կոչումին, տոգորուած բարեկարգիչ ոգիով, ունեցաւ անվեհեր արիւթիւն իր սեփական համոզումներն ամէն գնով տարածելու, պարտադիր դարձնելու համար: Եւ ան յաջողեցաւ այդ բարեքները իր ծննդավայրն եղող երկրին մէջ տարածելու առաքելութեան մէջ:

Մելգոն Խան գլխաւորաբար պարապեցաւ բե- րանացի և գրաւոր կերպով պարսիկ բարձր դա- սակարգի զարգացման եւ լուսաւորութեան գործով: Հասնելու համար այս նպատակին, ան Թէհրանի մէջ կազմակերպեց պարսիկ երիտա- սարգութիւնը Արեւմուտքի յառաջագիմութեանց գաղափարներով հասկցնելու անոնց՝ թէ տգիտու- թիւնն է միակ արգելք ազգի մը յառաջագիմու- թեան գործին, թէ ինչպէս զարգացման բարիք- ներուն և ոյժին անհաղորդ մարդիկ մշտապէս ըս- տրուկ մնալու կը դատապարտուին: Երիտասարդ ազնուական պարսիկներն ըմբռնեցին մարդն և իր ծրագիրը. անոնք կը խօսէին՝ Եւրոպական քա- ղաքակրթութիւնը ներմուծելու անհրաժեշտու- թեան մասին և կը վիճէին ղուրանի մուկ կէտե- րուն վրայ ի նպաստ Պարսկաստանի մէջ քաղա-

քակրթութիւնը տարածելու, և այդ շարժումը այնքան զօրաւոր դարձաւ, որ Նասրէտին Շա- հը, այն ժամանակ ինքն ալ դեռ երիտասարդ, ինք ալ մասնակցեցաւ անոր, և իր հպատակ- ներուն հետ եղբայրակից դառնալու: Իրանի Շա- հին այս ուղադրութիւնը դէպի Մելգոն Խանի ձեռնարկը, վերջնայն պատիւը շատ բարձրացուց հասարակութեան առջեւ:

Տգիտութեանց դէմ բացուած այս պայքարը՝ Մելգոն Խան առաջնորդած է ուրիշ զօրաւոր միջոցի մը: Նա որ կատարելապէս հմուտ էր պարսկերէն լեզուին՝ հիմնեց «Գաւուռ» թերթը, ուր գլխաւորապէս կը գրէր «քաղաքական եւ գիծաբանութիւններ որոնցմով նա իր կծու և սրամիտ հեգնութիւններով անխնայ կը հարուա- ծէր պետական անձանց տգիտութիւնը: Այդ թերթով էր որ Մելգոն Խան մեծ ազդեցութիւն գործեց պարսիկ սերունդին վրայ, հիմերը դնե-